

Spoštovani gospod župan Jernej Verbič, spoštovana gospa podžupanja Margareta Srebotnjak Borsellino in gospoda podžupana Boštjan Stegel in Dominik Širca, spoštovane gospe in gospodje, spoštovane nagrajenke in nagrajenci,

V veliko čast in veselje mi je, da smem spregovoriti ob dnevu občine in mesta Postojna. Naj že na začetku povem, da sem s tem mestom tudi osebno povezan. Moj oče je namreč v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja služboval na okraju v Postojni in Postojna je bila bržčas prvo mesto, za katero sem kdaj slišal in gotovo prvo mesto, ki sem ga kdaj obiskal. Kot štiriletnemu dečku so mi ostale v spominu njegove velike in svetle hiše z nenavadno velikimi okni ter široke in gladke ceste.

Občinski praznik Postojne zaznamuje obletnico dne, ko je bila Postojna iz trga povzdignjena v mesto. Čeprav se s tem navzven ni veliko spremenilo, je pomenila podelitev mestnih pravic novo kakovost, ki ji je ostala Postojna kot kulturno in upravno središče zavezana vse do današnjih dni.

Povzdignjenje Postojne v mesto ni bilo naključje, saj je kraj že od najstarejših časov igral pomembno vlogo v svojem okolju. Zgodovina območja Postojne in samega naselja je bogata. Arheološke najdbe pričajo o tem, da je bilo območje Postojne naseljeno že od pradavnine, in da je šlo za bolj ali manj nepretrgano poselitev. Najdbe z Risovca, iz Betalovega spodmola, iz Postojnske in Otoške jame pričajo o navzočnosti človeka že v paleolitiku. Na nepretrgano poselitev kažejo najdbe iz mezolitika, iz neolitika in iz bronaste dobe. Zakladni najdbi iz Velikega Otoka izvirata iz časa kulture žarnih grobišč, starejši železni dobi pripadajo gradišče na Soviču ter naselje Kremenica in Ječmenje blizu Stare vasi. Iz antike so utrdba na Soviču in naselbina pri Stari vasi ter grobišči ob stari cesti proti Rakitniku. Preko Postojne je potekala rimska cesta od Postojnskih vrat prek Pivške kotline v dolino reke Reke. Naselje se je ohranilo tudi kasneje.

V listini se Postojna prvič omenja leta 1226 z nemškim imenom Adelsberg, leta 1369 pa s slovenskim imenom Postoyna. Mesto je v teku zgodovine pripadalo različnim gospodom, od oglejskih patriarhov, Ulrika Spanheimskega, češkega kralja Otakarja II Přemisla in od leta 1371 do prve svetovne vojne z nekajletno prekinitvijo v času Ilirskih provinc Habsburžanom.

Razvoj mesta je spodbujala lega ob prometni poti, ki je povezovala Kranjsko in notranje avstrijske dežele z Jadranskim morjem. Habsburžani so v Postojni že leta 1372 postavili mitnico, ki je bila pomemben vir dohodkov. Na razvoj Postojne, ki je že zgodaj dobila status trga, je pomembno vplivala ustanovitev Trsta in Reke kot svobodnih pristanišč leta 1719. To je dalo nov zagon trgovini in posledično prometu blaga skozi Postojno.

Novo obdobje v razvoju Postojne zaznamuje odkritje Postojnske jame, po kateri pozna mesto ves svet. Jama, ki jo je opisoval že Valvasor, je hitro postala znamenitost vse monarhije in Evrope. Že leta 1816 jo je obiskal avstrijski cesar, za njim pa še številne druge ugledne osebnosti. Potem, ko je najprej privlačila predvsem naravoslovce, je začela postopoma vzbujati vse več zanimanja tudi med širšim občinstvom. Postala je prvovrstna turistična atrakcija, ki še danes vabi v Postojno ljudi od blizu in daleč. Množični obisk jame in kraja se je začel z izgradnjo Južne železnice, ki je prišla v mesto leta 1857.

Ker pa obhajamo »Dan mesta Postojna«, to je 104. obletnico povzdignjenja Postojne v mesto, mi dovolite, da se kratko ustavim ob pojavu mesta kot oblike strnjene naselbine.

Splošno se pojav mest povezuje s t.i. neolitsko revolucijo. Ljudem je uspelo udomačiti dovolj živine in rastlin, da so se lahko stalno poselili in kljub stalni naselitvi tudi preživeli. Nomadsko – lovska skupnost se je postopoma spremenila v poljedelsko. Stalna poljedelska proizvodnja je omogočila oblikovanje večjih zalog hrane in s tem tudi večjih koncentracij prebivalstva. Večja naselja so omogočala večjo varnost in razvoj novih poklicev. Kdaj so se pojavila prva mesta, je težko reči. Za najstarejše mesto velja Jeriho, ki izkazuje nepretrgano poselitev že nekako 11.000 let. Mogoče je trditi, da pojav mest ni le pojav večjih strnjenih naselij, temveč in predvsem nove, tako imenovane mestne kulture. In ker moj namen ni razpravljati o zgodovini mest, mi dovolite spregovoriti par besed o tej kulturi, ki je spremljala nastanek, razvoj in obstoj mest.

Ta kultura se v bistvenih potezah ločuje od kulture podeželskih naselij. Temeljna razlika ni v velikosti naselja, marveč v naravi skupnosti, ki v njem prebiva. Medtem ko je vaška skupnost dokaj neodvisno od velikosti v veliki meri vsota posameznikov z dokaj omejenim obsegom skupnih zadev, predstavlja prebivalstvo mesta skupnost, ki je bistveno bolj povezana z mestom in od njega tudi v veliko bolj odvisna. Kmet lahko obstaja zunaj vasi, medtem ko meščan kot meščan ne more obstati brez mesta.

Mestna kultura ima dva vidika. Po eni strani terja skupno življenje ljudi v mestu jasno opredeljena pravna in socialna pravila, ki so potrebna za delovanje mesta in sožitje njegovih prebivalcev. Po drugi strani pa nastane z večjo koncentracijo prebivalcev kritična masa, v kateri lahko prihajajo bolj do izraza intelektualne sposobnosti posameznikov. Količina omogoča in spodbuja tekmovanje med njimi, kar znova spodbuja dvig kakovosti in količine novih idej. Ob tem lahko bogastvo, ki ga omogoča gospodarska koncentracija, zagotovi tudi njihovo uresničitev. Zato se že v antiki v mestih pojavijo veliki gradbeni in drugi projekti, ki so izraz nove mestne kulture in omogočajo ter spodbujajo njen nadaljnji razvoj. Igra vzrokov in posledic pospešuje razvoj te kulture in s tem utrjuje pomen mesta kot kulturnega pojava. Tako grška gledališča niso le spomenik antične arhitekture, temveč tudi pomemben spodbujevalec in hkrati posledica razvoja gledališke umetnosti. Podobno so knjižnice v antiki hkrati spomeniki gradbeništva in pomembni motorji razvoja bralne kulture, znanosti in izobrazbe.

Omejenost mestnega prostora in potrebe po bivanju večjega števila prebivalcev na relativno majhni površini spodbujajo napredek gradbeništva in drugih tehničnih disciplin. Hkrati potrebe mesta po živežu in drugih dobrinah pomembno vplivajo na razvoj trgovine, transporta, skladiščenja itd. In čeprav so vse te gospodarske dejavnosti verjetno obstajale že pred nastankom mest, so dobile z njihovim razvojem novo kakovost in obseg.

Nastanek in razvoj mest sta bila tudi pomemben dejavnik tehničnega napredka, z nastankom mest pa je neločljivo povezan tudi razvoj organiziranega izobraževanja. To se je najprej pojavilo v nekaterih mestih klasične antike. In čeprav so bili v srednjem veku centri znanosti in kulture tudi večji samostani, so bile univerze kot najbolj evropske znanstvene ustanove praviloma v mestih in neločljivo povezane z njihovim razvojem. Isto velja tudi za večino kulturnih ustanov, saj so si visoko kulturo lahko privoščili le dvori, ki so bili redno v mestih, in seveda sama mesta.

Življenje v mestih pa seveda ni imelo le pozitivnih plati. Zaradi bivanja velikega števila ljudi na omejenem prostoru so se v ostrejši obliki kot drugod pojavljali sanitarni in

socialni problemi. Mestom ni bilo tuje socialno razslojevanje, čeprav je v srednjem veku veljalo, da mestni zrak osvobaja.

Razvoj mest je pomembno vplival na razvoj prava. Najstarejši pisani pravni spomeniki so nastali v mestnih državah Mezopotamije in Grčije ter v Rimu. S pravnimi normami je bilo treba urediti sobivanje ljudi v mestih in na podeželju. V to kategorijo ne sodijo le kazenska in civilna, marveč tudi sanitarna in gradbena določila, predpisi o požarni varnosti in podobno. Ker je bilo treba predpise tudi izvajati, sta se vzporedno z njihovim nastankom oblikovali tudi uprava in sodstvo.

Iz vsega povedanega izhaja, da je mesto kot oblika naselbine po svoji naravi kulturni pojav. Brez mestne kulture lahko obstaja večja naselbina, ki pa ni mesto. O tem pričajo številna umetno ustvarjena mesta, ki so sicer postala velika naselja, nikoli pa niso uspela izoblikovati mestne kulture in identitete ter zato niso postala mesta.

Zunanji znaki mestne kulture so kulturne potrebe, navade in institucije, ki udejanjajo, širijo in razvijajo splošno in specifično mestno kulturo. Za razvoj te kulture v Postojni je bila ključnega pomena ustanovitev gimnazije v času francoske uprave oktobra leta 1810. Drugi pomembni dogodek v tej zvezi je bila ustanovitev tiskarne leta 1851. Oboje je bistveno oblikovalo kulturno podobo kraja. Pod italijansko zasedbo med obema vojnoma se je naselje precej povečalo. Italijani so mu skušali vsiliti novo, italijansko identiteto, vendar se jim to ni posrečilo. Kljub italijanski upravi in pritiskom fašističnih raznarodovalcev, je mesto ostalo slovensko in se je še naprej napajalo iz svoje narodne in kulturne samobitnosti ter klenega kraškega okolja.

Pred 104 leti, ko je Postojna postala mesto, je status mesta učinkoval predvsem na področju uprave. Mesto je imelo upravno-pravne pristojnosti in je praviloma pomenilo upravno središče s sodiščem, izobraževalnimi institucijami ipd. Verjetno je bil poleg lege eden od glavnih razlogov za to, da je Postojna pridobila mestne pravice, prav obstoj kulturne in izobraževalne infrastrukture v mestu. Ob tem mi dovolite, da se znova dotaknem mestne kulture kot tiste prvine, ki strnjenemu naselju daje resnično naravo mesta. Omenil sem že, da se mesto razlikuje od strnjenega naselja po svoji specifični mestni kulturi, ki je pogoj za sobivanje meščanov.

Bivanje večje skupine ljudi na istem kraju namreč ne predpostavlja le določene stopnje družbene organiziranosti, temveč tudi dejanski obstoj določenega vrednostnega sistema. Njegova bistvena prvina je sprejemanje socialnih norm vedenja in ravnanja kot bistvenih in obvezujočih. To ne pomeni le sprejemanja pravnih norm, temveč v še večji meri sprejemanje določenih vedenjskih modelov, ki so nujni pogoj za mirno sožitje mestnega prebivalstva in za kulturni ter gospodarski razvoj mesta. Kaj to pomeni, lahko najlepše vidimo, če tega ni, ko imamo torej opraviti s praksami, ki temeljijo na odsotnosti tovrstnih norm. Značilne so predvsem za predele mest in naselja, ki so nastala z masovnimi in hitrimi migracijami nemestnega prebivalstva oziroma v katera so po možnosti z dekretom preselili ruralno prebivalstvo, ki mu je bila mestna kultura tuja.

Mestna kultura se najbolj očitno vidi pri odnosu prebivalcev do kulturne dediščine mesta in spoštovanju vedenjskih norm. Čeprav lahko v določenih pojavih, h katerim sodi uničevanje javnega premoženja, pisanje grafitov po fasadah, prevračanje smetnjakov, razbijanje cestnih svetilk, uničevanje sedežev v avtobusih mestnega prometa ipd. vidimo predvsem vandalizem in pobalinstvo, je razlog neredko globlji. Ljudje, ki ne dojemajo mesta

kot kraja skupnega bivanja, ki omogoča udejanjanje njihovih kulturnih potreb in identitete, se, čeprav v njem prebivajo, ne morejo poistovetiti z njim in sprijazniti z redom, ki omogoča skupno življenje v mestu. Poleg reda jih motita urejenost in morda hladna vzvišenost mestnih zgradb, ulic in trgov. S pisanjem po fasadah, uničevanjem klopi v parkih in podobnimi »podvigi« izražajo poleg neotesanosti tudi podzavesten protest, tesnobo in morda celo strah pred mestom, ki terja prilagoditev načina življenja in do določene mere tudi podreditev svojim vedenjskim normam.

V velemestih, ki od prebivalcev zahtevajo še višjo stopnjo socialne prilagoditve, je tega strahu pred mestom in hkrati protesta proti mestu še toliko več. To je mogoče opaziti predvsem v predmestjih, ki so sicer del mestnega naselja, niso pa mesto v kulturnem smislu.

Uničevanje mestnega premoženja je sicer verjetno tako staro kot sama mesta. Priča pa o tem, da je razvoj mesta vedno povezan s problemom akulturacije novih prišlekov in hkrati akulturacije tistih, ki že dlje živijo v mestu, pa se z njim še niso poistovetili. Tesnobo in upanje človeka, ki se znajde v mestu, je genialno upodobil Oton Župančič v svoji Dumi, ko pravi:

V vélikih mest valovanju bil sam sem val,
o, in moje srcé je utripalo
v taktu mogočnem potisočerjenem;
v novo življenje planila je duša seljaka,
nova mu vera objela srce je utrujeno.

Prebivalec mesta postane meščan šele ko sprejme mestno kulturo za svojo in se hkrati zave, da ju je dolžan spodbujati in ohranjati. To je trenutek, ko se zave, da se lahko v tej kulturi izrazi, in v njej udejanji svojo kulturno in intelektualno ustvarjalnost.

Ko obhajamo 104. obletnico odkar je Postojna postala mesto in pridobila mestne pravice, smo lahko veseli živahnega kulturnega in intelektualnega življenja v njej. Postojna uspešno in ustvarjalno goji tako ljubiteljsko kot poklicno kulturo. Kulturni dom, v katerem se nahajamo, organizira številne prireditve, v mestu obstaja gledališki abonma, kakovostno glasbeno in splošno šolstvo, galerija, znanstveni inštitut za raziskovanje krasa itd. Predvsem pa obstaja v mestu kritična masa tistih, ki se zavedajo, da zgodba mesta Postojna ni bila dokončana s podelitvijo mestnih pravic leta 1909, temveč je to zgodba, ki jo je treba dopolnjevati, popravljati in oživljati vsak dan. Mesto ni stanje temveč proces, proces neprestanega udejanjanja tistih kulturnih vrednot, ki dvigajo zgodovino človeštva nad poročila o ekscesih nasilja in pogoltnega porabništva. Zato je mesto predvsem zgodba o pripadnosti tem vrednotam in identiteti, ki iz njih izhaja.

Ugotovimo lahko, da Postojna dejavno piše svojo zgodbo uspešnega in kulturnega mesta. Zato mi dovolite, da vsem tistim, ki ste za to zaslužni in se trudite za napredek Postojne ob mestnem prazniku iskreno čestitam in hkrati zaželim še veliko uspeha pri ohranjanju tega lepega kraškega mesta, ki ima poleg najlepše kraške jame tudi veliko in pogumno srce.